

ALPOMISH DOSTONIDAGI QAHRAMONLARINI BADIY OBRAZLARNING
BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Turdiyev Xurshid Abdumurodovich

*Surxondaryo viloyati oltinsoy tumani 54-sonli maktabning ona tili adabiyot fani
o'qituvchisi*

Annotatsiya: *“Alpomish” xalq qahramonlik eposi hisoblanib, unda qahramonlik, mardlik, millatparvarlik, adolat, o‘zaro qo‘shnichilik, vatanparvarlik, birodarlik, vafodorlik tuyg‘ulari namoyon etilgan. Mazkur asar ming yillardan buyon vujudga kelib, asrlar davomida xalq baxshilari, shoirlar tomonidan kuyga solinib, takomillashib keldi. O‘zbekning uzoq o‘tmishi, rasm-rusumlari, hayot tajribasidan o‘tgan an‘analari, kurashlari, tashvishlari, quvonchlari o‘zining badiiy ifodasini topgan dostonida Alpomishning jasorati, Barchinoy sadoqati, Qorajon, Qaldirg‘ochoy kabi bir qator obrazlar tasvirlangan bo‘lib, quyida “Alpomish” dostonidagi asosiy obrazlarga tavsif berib, bugungi kun yoshlari ongiga qanday ta’sir qilishiga e’tibor qaratamiz.*

Kalit so‘zlar: *variant, versiya, asar strukturasi, xarakter, qahramon tasviri, alp, an’anaviy tasvir, epik klishe.*

O‘rxun-Enasoy bitiklaridan bizga ma’lumki, ajdodlarimiz ayolga, onaga o‘zgacha mehr-muhabbat bilan munosabatda bo‘lib kelishgan. Ayollarga o‘zgacha mehr, e’tibor ko‘rsatishgan. Dostonlarda qo‘llaniladigan «Gul yuzli», «zulfizar», «mohi paykar», «gulsanam», «sarvinoz», «guloyim», «dilbar», «qalamqosh», «lablari qirmiz», «shirin so‘zli», «shakar labli» kabi go‘zal tashbehlar ularga bo‘lgan izzat va hurmat, e’tiqod, ilohiy munosabat xalqimiz psixologiyasida qadim-qadim davrlardan buyon yashab kelayotganidan xabar beradi. Ko‘pgina tarixiy manbalar bu ma’lumotlarni to‘la tavsiflaydi. Eng asosiysi shuki, ayollar, ya’ni xotunlar bo‘lg‘usi xoqonlarning onasi bo‘lganliklari uchun ham ularning tarbiyasiga, mavqeyiga katta e’tibor berganlar. Bu tasavvurlar «Alpomish» dostonida Barchin va Qaldirg‘och obrazlari orqali yaxshi ochib berilgan. Barchin o‘zbek eposida alp ayol obrazi hisoblanib, o‘zbek tilining izohli lug‘atida keltirilishicha Barchin ismining asosi ham “bars”, “ilvir”, “yo‘lbars” degan ma’noni anglatadi. Insonlarga ism hayoti mobaynida unga hamrohlik qilishi istalgan sifatlarga monand tarzda qo‘yiladi. “Alpomish” dostonida Barchinga ism qo‘yilishi bilan bog‘liq epizodlar turli variantlarda turlicha tasvirlanadi. Xususan, dostonning Berdi baxshi variantida Barchinga Xizr bobo tomonidan ism berilishi jarayoni: “Shunda Xizr bobom borib: - Qizning oti Barchin bo‘lsin, mullaga beringlar, mulla Barchin bo‘lsin, chochbog‘iga boylab tosh otsa, bir tosh yerga ketsin, jamoli ham bir tosh yerdagini yiqsin, - deb duo qilib, ko‘zdan g‘oyib bo‘lib ketdi. “Xalqqa ibrat bo‘lsin”, - deb aka-uka quda bo‘ldi”- deya tasvirlanadi. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li variantida esa: “Shunda farzandlarning uchovini ham olib kelib, Shohimardon piring etagiga soldi. Shohimardon piri Boybo‘rining o‘g‘lining otini Hakimbek qo‘ydi, o‘ng kiftiga besh qo‘lini urdi. Besh qo‘lining o‘rni dog‘ bo‘lib, besh panjaning o‘rni bilinib qoldi. Qizining otini Qaldirg‘ochoyim qo‘ydi. Boysarining qizining otini oy Barchin qo‘ydi. Ana shunda Shohimardon piri Hakimbekka oy Barchinni atashtirib, beshkirti qilib: «Bu ikkovi er-xotin bo‘lsin, Hakimbek bilan hech bir kishi barobar

bo'lolmasin, omin ollohu akbar», – deb fotihani betiga tortdi”, tarzida ko'rsatiladi [3.16]. Bundan ko'rinadiki, ismning Shohimardon pir va Hizr bobo tomonidan berilgani, uning tanlangan qismat egasi bo'lganligi, ismi jismiga monand bo'lishi, ushbu obrazning yetakchi o'rinda ekanligini ifodalaydi. Shuningdek, xalqimizning farzand tarbiyasiga bo'lgan e'tibori va qarashlari dostonida baxshilar tomonidan alohida tasvirlangan. Jumladan, Berdi baxshi variantida “Ikkovi ham to'rt yashar bo'ldi, mullaga eltib berdi, uch yil o'qib, mulla bo'ldi” tarzida tasvirlansa, Po'ltan shoir variantida: “Ana endi Boybo'ring o'g'li Mulla Hakim uch yoshga kirdi, Boysaribekning qizi Barchinoy ham uch yoshga kirdi... Hakimjon bilan Barchinoyni maktabga qo'ydi. O'rtadan olti yil o'tdi. Bular to'qqiz yoshga yetdi... Ikkovining xatsavodi chiqdi”, kabi tasvirlaydi. Fozil shoir esa: “Shunda bolalar kundankun o'tib, oydan-oy o'tib, birdan ikkiga kirib, ikkidan uchga kirib, bularning tili chiqib, elga enib, tili chiqqandan kay, elga engandan kay, tutib uchovini ham maktabga qo'ydi. Bular maktabda o'qib yurib yetti yoshga kirdi. Burro savodi chiqib, xat o'qib-yozadigan mulla bo'ldi. Shunda Boybo'riy: «Endi o'g'lim savodi chiqib, mulla bo'ldi, o'g'limga endi shohlik, sipohilik ilmimi o'rgatayin», – deb mulladan chiqarib oldi. Boysari ham Boybo'riga taassub (qildi). Bul ham oy Barchin qizini maktabdan chiqarib oldi. Chiqarib olib, «Qizimga Ko'kqamish ko'lida qo'y sog'dirib, chorvadorlik ilmimi o'rgatayin, qo'y sog'moqqa usta bo'lsin», – dedi” tarzida ularning ilm olish qatorida hunarli ham bo'lganini aytadi. Shu o'rinda bir narsaga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Hakimbek “shohlik, sipohlik ilmi”ga yo'naltirilsa, Barchin “qo'y sog'moqqa usta” bo'lishi kerak edi. Ko'chmanchi Qo'ng'iro't elida o'g'il bolalarga sipohlik, qilichbozlik, ot chopish, polvonlik kabi jismoniy yetuklikka eltuvchi ko'nikmalar bilan birga, dunyoviy bilimlar ham berilib, beklikka tayyorlangan. Qizlar esa qo'y-echki sog'ish va uy-ro'zg'or yumushlari o'rgatilgan, bekalikka tayyorlangan. Mazkur ta'limtarbiyaning hosilasi dostonnig boshqa o'rinlarida ko'rsatib o'tiladi. Xususan, aka-uka o'rtasidagi nizoga Fozil shoir va Berdi baxshi variantida “zakot” masalasi, Umir shoir variantida “Hakimbek va Barchinoyning tortishuvi”, Po'ltan shoir variantida “qovun muammosi” sabab qilib ko'rsatiladi. Yuqoridagi sabablar tufayli barcha variantlarda Boysari arazlab Qalmoq yurtiga ko'chib ketadi. Bu vaziyatga Barchinning munosabatini Fozil shoir oqila qizning otasiga qarshi murojaat qilolmay, dardini quyidagi tarzda onasiga aytgani “OTA”ning garchi u noto'g'ri ish qilsada, oiladagi o'rnini belgilab bergan: ...“Xo'ja kelsa chiqar murid naziri Xotin bo'lmasmikan erning vaziri?! Er deganning aqlin olmas bo'lurmi, Aldab-suldab yo'lga solmas bo'lurmi?!”

BOY OTAMMAN BIY BOBOMGA NE BO'LDI?!”

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash kerakki mazkur Doston qahramonlarining har biridan buhungi o'sib kelayotgan avlod tarbiyasi uchun muhim o'rganiloshi kerak bo'lgan jihatlar anchahina. Asarning xoh ijobiy, xoh salbiy qahramoni bo'lsin barchasida tarbiyaviy va xulosa qilishga undovchi xususiyatlar bishor. Doston variantlaridagi Barchinoy obrazi tahlili orqali, dostondagi ayol obrazlari va bu obrazlar bilan bog'liq qadim tasavvurlar faqat badiiy to'qima emas, balki o'tmish hayotimiz tarixi bilan chambarchas bog'liqligi, jododlarimizning ayolga, oilaga bo'lgan munosabatini, ularning oila va jamiyatda tutgan o'rnini, mavqeini ko'rish mumkin. Barchin obrazi husn-malohatli yor, alp jangchi, oqila va tadbirli donishmand ayol, mushtipar ona sifatidagi xususiyatlari baxshilar tomonidan turli yo'sinlarda yoritilgan bo'lsada, ularni birlashtiruvchi nuqta o'zbek ayoli fenomenini yaratganidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alpomish.2-jild.Po'ltan shoir va Ergash Jumanbulbulo'g'li.-Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotining matbaa ijodiy uyi, 2013.-B.275.
2. Alpomish 2-jild Berdi baxshi(Berdiyoz Pirimqul o'g'li).- Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotining matbaa ijodiy uyi, 2013.-B.163.
3. O'zbek xalq qahramonlik dostoni /Aytuvchi: Fozil Yo'ldosh o'g'li, yozib oluvchi: Mahmud Zarifov/. - Toshkent: Sharq, 1998. - 400 b.
4. 1956 yil 28 iyunda yozib olingan Inv: 1254 Yozib oluvchi: Oxunjon SobirovNashrga tayyorlovchi, so'zboshi va izohlar muallifi: Jabbor Eshonqulov.
5. Prof.dok.Ibrohim Hafas o'g'li.Turk milliy madaniyati. Istanbul. 1993y.257b